

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ISSN 1303-2054 | e-ISSN 2564-7741

Yıl: 25, Sayı: 43, Ocak-Haziran 2020

SEYYİD KUTUB'UN KELÂM ELEŞTİRİSİ*

SAYYID QUTB`S CRITICISM OF KALÂM

Yusuf ŞİMŞEK

yusufsimsek23@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9256-8634

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri, Kelâm Ana Bilim Dalı Programı
(Yüksek Lisans Öğrencisi)
Sakarya/Türkiye

Atıf@ Şimşek, Yusuf. "Seyyid Kutub'un Kelâm Eleştirisi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Haziran 2020): 311-330

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 10 Mart 2020 / 10 March 2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 14 Haziran 2020 / 14 June 2020
Yayın Tarihi / Published	: 15 Haziran 2020 / 15 June 2020
Sayı – Issue	: 43
Sayfa / Pages	: 311-330
DOI	:10.30623/harranilahiyatdergisi.701865

* Bu makale, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde devam eden "Seyyid Kutub'da İman Amel İlşkisi" adlı tezin savunulması için oluşturulmuştur.

Öz

İslâm dünyasının yirminci yüzyılda öne çıkan âlimlerinden Seyyid Kutub, yaşadığı dönemde başta Mısır olmak üzere İslâm dünyasının genelinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Seyyid Kutub, hemen her konuda fikir sahibi olmasının yanı sıra bu fikirleriyle hareket eden öncü bir şahsiyettir. Özelde İslâm dünyasının, genelde dünya düzeninin bu çağdaki problemleriyle ilgilenen bir fikir adamıdır. Bu çalışmada ise Seyyid Kutub'un düşüncelerinden İslâmi ilimler arasında yer alan kelâm ilmine yaklaşımı ve bu ilim dalına dair eleştirileri incelenmektedir. Çalışmada onun fikirlerinde önemli bir etkiye sahip olan hayatı, özet olarak ele alınmaktadır. Bununla beraber tarihsel süreçte kelâm ilmine yönelik eleştiriler belli bir sistematik içinde incelenmiştir. Zira onun eleştirileri büyük ölçüde kendisinde önce kelâma yöneltilmiş eleştirilere dayanmaktadır. Daha sonra ise Seyyid Kutub'un kelâm ilmine ve kelâmın ortaya çıkış sebeplerine ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Seyyid Kutub'un kelâm eleştirisi kısmında ise öncelikle onun kelâma yönelik metodik eleştirisi incelenmekte, sonrasında da bu ilim dalının muhtevasına yönelik eleştirileri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmanın temel amacı, Seyyid Kutub'un kelâma yönelik eleştirilerini ve bu eleştirilerin kelâm eleştirileri geleneğindeki yerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Kutub, Kelâm, İlim, Metot, Eleştiricilik.

Abstract

Sayyid Qutb is one of the most prominent scholars of the Islamic world in 20th century. During his life, he had a significant impact on Islamic world, including Egypt in particular. Apart from having ideas on almost every matter, Sayyid Qutb was a pioneering personality acting upon these ideas. He was not only interested in the problems of the Islamic world but also the whole world order of his era. The study examines the approach of Sayyid Qutb to kalâm as an Islamic science and analyses his criticism of this science. In the study, Sayyid Qutb's life, which had a significant impact on his ideas, has been briefly explained. In addition, his criticisms of the kalâm in the historical process are analysed within a certain systematic. For, Qutb's criticism of the kalâm has considerably based on previous criticisms. Then, the study has examined his views on kalâm and on the historical reasons that led to the emergence of the Kalam studies. The chapters on Sayyid Qutb's criticisms of kalâm are primarily concerned with his criticism of kalâmic methods. Then, his critique of the content of kalâm has been studied. The aims of this study is to reveal Sayyid Qutb's criticism of kalâm and to determine the place of his criticism in the school of kalâmic critique.

Keywords: Sayyid Qutb, Kalâm, Knowledge, Method, Criticism.

Giriş

Seyyid Kutub, yirminci yüzyılda yaşayan özelde Mısır'ın genelde İslâm dünyasının öncü şahsiyetlerindedir. Kutub, yaşadığı çağın sorunlarına karşı mücadele eden fikir ve aksiyon adamı olarak ön plana çıkmaktadır. Onun bu mücadelecî kişiliği ve aksiyoner hayatı elbette ki düşüncelerinin şekillenmesinde büyük etkiye sahiptir. Aynı zamanda Kutub'un hayatı ile beraber yaşadığı çevre de düşüncelerinde büyük etkiye sahip olmuştur. Bu sebeple onun düşüncelerinden biri ele alınacak olursa hayatı da mutlaka incelenmelidir.

Seyyid Kutub'un kelâm ilmine dair eleştirilerinin sağlam bir zemine oturtulması için tarih boyunca bu ilim dalına yapılan eleştirileri genel hatlarıyla vermek önem arz etmektedir. Bu nedenle kelâma yapılan eleştiriler -özellikle de Selefiyye'nin yapmış olduğu eleştiriler- belli bir sistematik dâhilinde ele alınacaktır. Bu bağlamda çalışmamız, Seyyid Kutub'un hayatı, kelâm eleştirilerinin tarihsel arka plânı ve Kutub'un kelâm ilmine yapmış olduğu eleştirileri kapsamaktadır.

1. Hayatı

Seyyid Kutub, 9 Ekim 1906 tarihinde Mısır'ın Asyut kentine bağlı Mûşâ köyünde dünyaya gelmiştir. Anne ve babası dindar ve tanınmış kişiler olarak bilinmektedir. Ahlak ve maneviyata büyük önem veren bir ailede yetişmek Kutub'un kişiliğinde önemli bir rol oynamıştır. Kutub, ilköğrenimini doğmuş olduğu köyde almıştır. İlköğrenimi döneminde Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye başlayıp bu dönemin son sınıfında ezberini büyük oranda tamamlamıştır.¹ İlkokulu bitirdiği zaman daha on yaşlarında olan Kutub, böylesine erken yaşlarda Kur'an-ı Kerim ile iştiğal olmuştur. İlkokulu bitiren Seyyid Kutub daha sonra Kahire'ye gitmiştir. Buraya varınca Ezher'in orta öğrenim kısmında öğrenimine başlamıştır. Orta ve lise öğrenimini Ezher'de tamamlayan Seyyid Kutub, yükseköğrenimi için Kahire Üniversitesi'nin Darü'l-Ülûm fakültesine girmiştir. Bu fakültede eğitimine devam ederken bir yandan da el-Ahram gazetesinde yazılar yazmaya başlamıştır. Darü'l-Ülûm fakültesindeki öğrenimi sırasında büyük başarılar sağlamış, 1933 yılında ise fakülteyi birincilikle tamamlamıştır. Bu fakülteden mezun olduktan sonra ise Dimyat şehrinde ortaokul öğretmeni olarak görev almıştır. Bu görevi sırasında sağlığı sebebiyle dönem dönem nakiller isteyerek farklı bölgelerde

¹ İbrahim Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub* (Ankara: Fecr Yayınları, 2018), 26; H. Kâmil Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, (İstanbul: Hikmet Yayınları,1980), 41; Fatmanur Altun, *Seyyid Kutub* (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2015), 27-28-29.

öğretmenlik yapmıştır. Bu görevinden sonra da Maarif vekâletine müfettiş olarak atanmıştır.² Seyyid Kutub, eğitim metotlarını, sistemlerini ve programlarını araştırması için Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilmiştir.³ Burada üç yıl çalışma yaptıktan sonra 1951 Mayıs'ında Mısır'a dönmüştür. Memleketine döndükten sonra Darü'l-Ülûm Fakültesinde görevlendirilmiştir. Seyyid Kutub, Amerika'dan ülkesine döndükten sonra "el-İslâm ve Müşkilâtü'l-Hadâre" adlı eserini kaleme almış, bu eserinde Batı dünyasını ve özellikle Amerika'yı anlatmıştır. Aynı şekilde Amerika'da yapmış olduğu gözlemler, sonraları edebiyat, din kültürü, sosyal ve siyasal alanlarda yapacağı çalışmalarında etkisini gösterecektir.⁴

Kutub, Amerika'dan son derece Batı karşıtı bir düşünceyle Mısır'a dönmüştür. Mısır'a dönüşü sonrasında sosyalist ve milliyetçi Hür Subaylar heyetiyle irtibata geçmiştir. 1952 darbesini desteklemiş, Cemal Abdünnâsır'ın yakın çevresinde bulunmuştur. Seyyid Kutub, yine bu dönemde İhvan-ı Müslimîn teşkilatıyla da iletişim kurmuştur. Abdünnâsır ile teşkilat arasındaki anlaşmazlık konusunda arabuluculuk yapmaya çalışsa da başarısız olmuştur.⁵ 1953 yılında ise tarafını kesin bir şekilde belli ederek İhvan-ı Müslimîn teşkilatına katılmıştır.⁶ Seyyid Kutub, teşkilatın irşad ve davet müdürlüğü başkanı, yayın organlarının yazı işleri müdürü görevini üstlenmiştir.⁷ 1954 yılında Cemal Abdünnâsır'a yönelik gerçekleştirilen başarısız suikasttan İhvan-ı Müslimîn teşkilatının sorumlu tutulması neticesinde aralarında Seyyid Kutub'un da bulunduğu teşkilatın birçok üyesi tutuklanmıştır. Seyyid Kutub on beş yıl ağır işlerde çalıştırılmak üzere hapis cezasına mahkûm edilmiştir.⁸ Tutukluk döneminde görüşlerine büyük oranda yer verdiği ve İslâm dünyasında tanınan büyük tefsir eseri olan *Fî Zılâli'l-Kur'an* adlı eserini yazmaya başlamıştır. Tutukluk döneminde sağlığı

² Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 26-27; Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, 63; Altun, *Seyyid Kutub*, 31.

³ Ferhat Özbadem, *Seyyid Kutub* (İstanbul: Sude Yayıncılık, 2018), 7; Altun, *Seyyid Kutub*, 40-41-42.

⁴ Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 28; Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, 66; Hilal Görgün, "Seyyid Kutub", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009) 37/64-68.

⁵ Cihangir B. Aksakal, "Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler", *Akademik Hassasiyetler Dergisi* 2/3 (2015), 65-81.

⁶ M. Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 165; Görgün, "Seyyid Kutub", 37/64.

⁷ Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 35; Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 165; Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, 68; Özbadem, *Seyyid Kutub*, 58.

⁸ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 165; Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 35; Görgün, "Seyyid Kutub", 37/64; Altun, *Seyyid Kutub*, 74-75.

giderek bozulan Seyyid Kutub, on yıllık süre sonunda 1964 yılında tahliye edilmiştir.⁹ Kutub, hapisneden çıktıktan sonra *Me'alim fi't-tarîk* adlı eserini kaleme almıştır. Bu eserinde, Seyyid Kutub'un mevcut yönetimi cahiliye düzeni olarak nitelendirdiği ve vatandaşları da bu yönde harekete geçirdiği iddia edilmiştir. Bununla beraber İhvan-ı Müslimîn teşkilatını yeniden canlandırıp faaliyete geçirme gibi gerekçelerle Kutub, 1965'te tekrar tutuklanmıştır.¹⁰ Tutukluluk süresince uzun uzadıya süren yargılamalar sonucunda Seyyid Kutub'un idamına karar verilmiştir. Kutub, 1966 yılının ağustos ayında İslâm dünyasından gelen birçok tepkiye rağmen idam edilmiştir. İdam sonrasında cesedi bilinmeyen bir yere gömülmüştür. Seyyid Kutub'un idamı büyük yankı uyandırmış ve İslâm dünyasının genelinde tepkiyle karşılanmıştır.¹¹

2. Tarihsel Süreçte Kelâm Eleştirileri

Kelâm ilmine yönelik eleştiriler genel olarak Selefilere tarafından yapılmış ve "*zemmü'l-keîâm*" ifadesiyle belirtilmiştir. Bu terim başlangıçta Hâce Abdullah el-Herevî'nin (ö. 481/1089) kelâm ilmini ve kelâmcıları eleştirdiği eserin ismi olsa da sonraları bu ilim dalının eleştirisini ifade eden genel bir terim haline almıştır. Zemmü'l-keîâm, Kur'an ve sünnet'e aykırı olduğu düşünülen kelâm ilmini ağır bir üslup ile eleştiriye tutmaktır. Ancak buradaki eleştiriler Selef âlimlerinin kelâmcılara yönelik olumsuz sözlerine dayandırılmış, aklî yöntemlerle delillendirilmemiştir.¹² Bununla beraber kelâm ilmine yönelik eleştiriler sadece Selef ekolü tarafından yapılmamıştır. Aynı zamanda filozofların, kelâmcıların ve sûfilerin bu ilim dalına yönelik farklı açılardan eleştirileri mevcuttur.

Bu nedenle tarihsel süreçte Seyyid Kutub'a gelinceye kadar birçok âlim kelâm ilmini eleştirmiştir. Bunları tek tek zikretmek bu makalenin sınırlarını aşacaktır. Ancak Seyyid Kutub'un görüşlerinin tam olarak nerede durduğunun görülebilmesi için bu makalede ona gelinceye kadarki süreç içerisinde ortaya konulmuş eleştirileri belli bir sistematik içinde ana hatlarıyla vermek gerekmektedir.

⁹ Görgün, "Seyyid Kutub", 37/64; Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 165.

¹⁰ Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 39; Görgün, "Seyyid Kutub", 37/64; Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 165.

¹¹ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 166; Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 51; Görgün, "Seyyid Kutub", 37/64; Altun, *Seyyid Kutub*, 93-94.

¹² M. Sait Özervarlı, "Zemmü'l-Keîâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/240-242.

Bu anlamda tarihsel süreçteki kelâm eleştirilerini iki ana başlık altında ele almak mümkündür: (1) Metot Yönünden Eleştiriler ve (2) Muhteva ve Araştırma Problemleri Yönünden Eleştiriler

2.1. Metot Yönünden Eleştiriler

2.1.1. Kelâmın Akli Vahyin Önüne Çıkardığı Yönündeki Eleştiriler

İlk dönem selef âlimlerinin kelâmcıların metotlarını eleştirmeleri ve onları bid'at ehli olarak görmeleri, kelâmcıları âlim olarak kabul etmemelerine hatta şahitliklerinin reddedileceği görüşüne kadar varmıştır.¹³ Ashabü'l-hadis, kelâm konularına dalanları “ehlü'l-bida, ehlü'l-hevâ” gibi isimlerle anarak kelâmcılara karşı sert bir tavır almışlardır.¹⁴ Bu ilim dalına karşı alınan tavırlar ve yapılan eleştiriler kimi zaman o kadar ileri boyuta ulaşmıştır ki¹⁵ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi bazı âlimler, kelâmcıları zındık olmakla suçlamış,¹⁶ Selef âlimleri Cehmiyye'yi iman hakkındaki görüşleri sebebiyle tekfir etmiş,¹⁷ İbn Hazm (ö. 456/1064) ise Eş'ârî'lere karşı tekfire varacak derecede hücum edebilmiştir.¹⁸ Hâce Abdullah el-Herevî ise kişinin Allah'ın ayetleri hakkında kendi görüşleriyle tartışmasının küfre varacağına dair selef âlimlerinin sözlerine, kelâm ilmine yönelik eleştirileri bir araya getirdiği eserinde yer vermektedir.¹⁹ İlk dönem selef ulemâsının eleştirileri daha ziyade Cehmiyye ve Mu'tezile'ye yönelik iken daha sonraki dönemlerde bu eleştiriler Ehl-i sünnet kelâmı da dâhil edilerek kelâm ilminin bütününe kapsamıştır.²⁰ Selefîyye, kelâm mezheplerinden Mürcie, Mu'tezile, Cehmiyye gibi fırkaları akli öncelemeleri nedeniyle eleştirmiş, Ehl-i sünnet kelâmının yorumlarını da kabul etmemiştir.²¹ Ehl-i

¹³ Zübeyir Bulut, “Selefliliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği”, *Tarihte ve Günümüzde Seleflilik Sempozyumu*, ed. Ahmet Kavas (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 293.

¹⁴ Bulut, “Selefliliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği”, 304.

¹⁵ Fatih Kurt, “Dini İstismar Eden Örgütlerin Şiddet ve Terör Konusundaki Teolojik Gereççeleri”, *Usul Dergisi* 31 (2019), 77–98.

¹⁶ Bulut, “Selefliliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği”, 288.

¹⁷ Ahmed b. Halîm İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ* (Medine: Suûdî Arabistan İslâmî İşler Bakanlığı Yayınları, 2004), 7/141, 189.

¹⁸ Şerafettin Gölcük, “Bâkılânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/531-535.

¹⁹ Abdullah el-Herevî, *Zemmü'l-keîlâm ve ehlih*, thk. Ebu Cabir Abdullah b. Muhammed el-Ensârî (Medine: Mektebetü'l-Ğurebâ'i'l-Eseriyye, 1998), 4/400.

²⁰ Özervarlı, “Zemmü'l-Kelâm”, 44/240-242.

²¹ Bulut, “Selefliliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği”, 287.

hadisten İbn Kudâme (ö. 682/1283), Mu'tezile ve Eş'arilik arasında bir ayırım yapmayı ikisini de bid'at ve hevâ ehli olarak görmektedir.²²

Selefiyye, akli inançla ilgili konularda yorum yapma yetkisine sahip görmemektedir. İnanca dair meselelerde aklî yorum yapmanın Kur'an vahyinin dışına çıkardığını belirtmektedir.²³ Bu nedenle de te'vil ve aklî yorumları reddedip kelâmcıların aklî yönteminin de karşısında olmuştur.²⁴

Hâce Abdullah el-Herevî, *Zemmü'l-kelâm ve ehlih* isimli eserinin bir bölümünde naklin akıldan üstün olduğunu belirterek aklî çıkarımların yanlışlığını vurgulamıştır.²⁵ İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ise dinin esasını teşkil eden konularda aklın kullanımını esas alanlara karşı "selefi cihetin" kitap ve sünnete dönülmesini esas aldığını ifade etmektedir. Bu açıdan mantık ve kıyası, felsefe ve kelâmı bırakıp kitaba ve sünnete tabi olmak gerekmektedir. Onun için akıl, nakli esas olarak idrak ve tasdik edici bir konuma sahiptir.²⁶ Bununla beraber İbn Teymiyye akıl ile naklin çatışması durumunda Fahreddin er-Razi (ö. 606/1210) gibi kelâmcıların aklî önceliğini söyleyerek bu durumu eleştirmektedir. İbn Teymiyye, aklın ve naklin birbiriyle çatışmayacağını düşünmektedir. Şayet böyle bir durum olursa ya aklın sağlam bir değerlendirme yapmayışından ya da naklin sahih olmayışındandır. Ona göre nakil esas olup yukarıda da ifade edildiği gibi akıl sadece idrak ve tasdik edicidir.²⁷

İbn Teymiyye'nin kelâm ilmine yönelik eleştirileri kendisinden önceki Selef mensuplarına göre aşırıktan uzak bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Zira ondan önceki dönemlerde bazı kelâm fırkaları (Cehmiyye gibi) tekfir edilirken İbn Teymiyye, Müslümanlardan hiç kimseyi tekfir etmediğini ifade etmektedir.²⁸

İbn Teymiyye, kelâmcıları, nakli bir haber olarak gördükleri için eleştirmektedir. Ona göre naki usûlü'd-dîni açıklayan bir yapıya sahip olup insanları aklî delillere ve burhanlara ulaştırmaktadır. Bu bağlamda o, kelâmı usûlü'd-dîn olarak görenleri de kesin bir şekilde reddetmektedir.²⁹ İbn Teymiyye'ye göre usûlü'd-dîn, Allah'ın kullarına hüküm koyduğu şeyleri

²² Bulut, "Selefliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği", 307-308, 312.

²³ Ziya Erdiç, "İlk Dönem Akaid Eserlerinin Temel Nitelikleri: el-Fikhu'l-ekber ile el-Akaidetu't-Tahaviyye Örneği", *Kelâm Araştırmaları* 10/2 (2012), 309-310.

²⁴ Bulut, "Selefliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği", 286.

²⁵ Özervarlı, "Zemmü'l-Kelâm", 44/240-242.

²⁶ Bulut, "Selefliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği", 286.

²⁷ Bulut, "Selefliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği", 323.

²⁸ Bulut, "Selefliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği", 314.

²⁹ Bulut, "Selefliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği", 327-330.

kapsamaktadır. Bu nedenle dinin aslına ait olan şeyler inanan insanlar katında Allah resulünden tevarüs eden şeylerdir. Buradan hareketle İbn Teymiyye, kelâm ilminin usûlü'd-dîn olarak takdim edilmesini eleştirmekte ve kelâm ilminin dinin asıllarından olmayacağını belirtmektedir.³⁰ İbn Teymiyye, kelâm mezheplerinden Mürcie fırkasını iman gibi asıl konularda kitap, sünnet, sahabe ve tâbiînin sözlerinden farklı olarak kendi görüşlerini söylemelerini ve te'vil etmelerini, bid'at olarak görmekte ve eleştirmektedir. İbn Teymiyye, bu konuda Ahmed b. Hanbel'in görüşünü vermekte ve onun Mürcie'nin genel olarak te'vil ve kıyas yaparak hataya düştükleri görüşünde olduğunu belirtmektedir. Ahmed b. Hanbel'e göre Mu'tezile, Mürcie, Rafiziler ve diğer kelâm ekolleri Kur'an'ı kendi görüşlerine göre açıklamaları sebebiyle bid'at ehli olmuşlardır. Bu sebeple de onların Hz. Peygamber'in hadislerine, sahabeye, tâbiîne, Müslümanlardan önde gelenlere, sünnete ve selefin icma'ına itimat etmediklerini düşünmektedir.³¹ Ayrıca İbn Teymiyye, kelâmcıların akla gereğinden fazla önem verdiklerini belirterek onları bu noktada açıkça eleştirmektedir.³²

2.1.2. Kelâmın Felsefî Metodu Kullandığı Yönündeki Eleştiriler

Kelâm ilminin metot yönünden bir diğer eleştirisi ise bu ilim dalının felsefî metodu kullandığına dair eleştirilerdir. Bu yöndeki eleştiriler de yine ağırlıklı olarak Ashabü'l-hadis ve Selefîyye âlimleri tarafından ileri sürülmüştür.

İbn Teymiyye, kelâmcıların felsefî delillere itimat ettiklerini, dinin aslı olan Kur'an'ı ve sünneti ihmal ettiklerini ifade etmektedir. Ona göre İslâm inancı ancak Kur'an'a ve onun açıklaması mahiyetinde olan sünnete dayandırılabilir.³³ İbn Teymiyye, kelâmcıların dini ve metafizik konuları ispatlamak için felsefenin yöntemini benimsediklerini ve felsefî deneyimleri benimsediklerini belirtmektedir. Bu bağlamda kelâmcıların söylediklerini akli yönden sağlam ve inandırıcı bulmamaktadır. Ona göre naslarda ortaya konulan akli deliller kelâmcıların ve filozofların getirdiği delillerden çok daha kuvvetlidir. Dolayısıyla İbn Teymiyye, kelâmcıların getirdiği delilleri zayıf ve yetersiz bulmasının yanı sıra onun ispatlama tarzlarını da güçsüz ve kapalı görmektedir.³⁴

³⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 3/305-306.

³¹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 7/118-119.

³² Bulut, "Selefliliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği", 327-332.

³³ Bulut, "Selefliliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği", 288.

³⁴ Bulut, "Selefliliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği", 331.

İbn Haldûn'un da (ö. 808/1406) bu çerçevede kelâm ilmine eleştirileri bulunmaktadır. O, ilimleri aklî ve naklî ilimler olarak sınıflandırmakta ve kelâm ilmini naklî ilimlerden saymaktadır. Ona göre bu ilim dalı, aklî deliller getirerek inanç esaslarını savunmak, selevin yolunu benimseyip Ehl-i Sünnet görüşünden ayrılan bid'atçileri reddetmektir. Bununla beraber İbn Haldûn aklî delillerle imana dair meseleleri savunmanın sonradan ortaya çıkan bir durum olduğunu, imanî konularda dinin aklî delillere ihtiyacı olmadığını belirtmektedir.³⁵ İbn Haldûn'un kelâm ilmine karşı çıkışı daha ziyade kelâmın felsefe ile senteze girip elde ettiği yeni formdur. Ona göre bu durum kelâm için bir yozlaşmadır.³⁶ İbn Haldûn, müteakdimîn dönemi kelâmcıları akılla temellendirilen bir tabiat felsefesinden inanca dair meseleleri savundukları için, müteahhirîn dönemindekileri de felsefe konularıyla imanı temellendirdikleri için eleştirmektedir.³⁷

2.1.3. Kelâmın Kullandığı Akıl Yürütme Yöntemlerinin Eleştirisi

Burada kalamcılarının kullandıkları akıl yürütme yöntemlerinin gerçek bilgiye ulaştırmadığı ancak zan ifade ettiği ve bu yüzden de kelâmın bir cedel ilmi olduğu yönündeki filozofların eleştirisi ön plâna çıkmaktadır.

Kelâm ilminin zan ifade eden önermeleri kullandıklarına dair eleştirilerin en belirgin örneği İbn Rüşd'e (ö. 595/1198) aittir. İbn Rüşd, kelâmcıların el-burhan olarak gördükleri delillerin kesin delil olma sıfatını hak etmediği görüşündedir. Ona göre kelâmcıların yöntemlerinden biri olan cedel (diyalektik) ile burhan kesin bir şekilde birbirinden ayrılmaktadır. O, burhanî önermelerin her zaman kesin ve doğru sonuçlar verdiğini, cedel önermelerinin ise yanlış olma ihtimali olduğunu belirtmektedir. İbn Rüşd cedel metodunun burhanî bir yol olmadığını ve Allah'ın varlığı hakkında kesin bilgi vermediğini ifade etmektedir. İbn Rüşd, cedel metodunu benimseyen kelâmcıların imanının esaslarını anlatmak için karmaşık deliller kullandığını bununla da halkın kafasını karıştırdıklarını düşünmektedir. İbn Rüşd'e göre kesin ve doğru olan bilgiye burhanî önermelerden meydana gelen kıyas ile ulaşılabilir. Cedel yöntemi ise zan ifade etmektedir. Bu

³⁵ Süleyman Akkuş, "İbn Haldûn'un Kelâm İlmine Yaklaşımı ve Yönelttiği Eleştiriler", *Usûl İslam Araştırmaları*, 8/8 (Aralık 2007), 124.

³⁶ Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 2/830-832; Akkuş, "İbn Haldûn'un Kelâm İlmine Yaklaşımı ve Yönelttiği Eleştiriler", 135.

³⁷ Akkuş, "İbn Haldûn'un Kelâm İlmine Yaklaşımı ve Yönelttiği Eleştiriler", 132.

sebeple İbn Rüşd, kelâmcıların zan ifade eden diyalektik önermeleri kullandıklarını belirtmiş ve bu açıdan onları eleştiriye tabi tutmuştur.³⁸

Filozofların kelâmın kullandığı yöntemlere dair eleştiriler daha sonra bizzat Cüveynî (ö. 478/1085), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Fahreddin Râzî gibi kelâmcılar tarafından da kelâma yöneltilmiştir.

Cüveynî, özellikle Eş'arî kelâmcılarını kullandıkları deliller yönüyle eleştiriye tabi tutmaktadır. Cüveynî, ilk olarak "sebr ve taksim" delilinin formunu doğru bilgiye ulaşmada yeterli görürken uygulamada yanlışlıklar bulunmaktadır. Delillere dair bir diğer eleştirisi de delil olduğu söylenen "düz burhan"ın delil olma özelliğine sahip olmadığı yönündedir. Eş'arî kelâmcılarının "ittifak edilenden ihtilaf edilene istidlâl" delilini ise bizzat delilin kendisini hatalı bulması yönüyle eleştirmiş, bu yöntemin doğru bilgiye ulaşmada etkisinin olmadığını düşünmüştür. Cüveynî'nin eleştiriye tabi tuttuğu bir diğer delil ise "şâhidle gâibe istidlâl" delilidir. Ona göre bu yöntem bütün kısımlarıyla herhangi bir temele dayanmamaktadır.³⁹

Gazzâlî, kendi amacı açısından yeterli bir ilim olarak görmediği kelâm ilmini metot yönünden eleştiriye tabi tutanlar arasındadır. Ona göre kelâm âlimleri genellikle karşıtlarının birbiriyle çelişen sözlerini ortaya çıkarma ve doğru kabul ettikleri öncüllerinin (müsellemât) zorunlu mantıksal sonuçlarını eleştirmekle meşgul olmuşlardır. Ancak Gazzâlî'ye göre kelâmcıların bu metodunun zorunlu bilgiden başka bir bilgiyi kabul etmeyenlere faydası son derece azdır. Bu sebeple de kelâm ilminin derdine çare olmadığı ve kendisi için yeterli gelmediğini ifade etmektedir.⁴⁰

Fahreddin er-Razî'nin de Eş'arî kelâmına yönelik birçok eleştirisi bulunmaktadır. Bunlar arasında hudûs delili, Allah'ın havâdise mahal olması ve rü'yetullah konuları diğerlerine nazaran öne çıkmaktadır. Örneğin ona göre hudûs delili, yalnız başına âlemi yoktan var eden, ezeli varlık olmak bakımından tek olan ve kadîm olan Allah'ın varlığını ispat etmekte yetersizdir.⁴¹ Bunun dışında Razî'nin, kelâmcıların ve filozofların kelâm ilmini

³⁸ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *El-Keşf an Menahici'l-Edille fi Akaidi'l-Mille*, haz. Muhammed Abid el-Câbirî (Beyrut: Merkezu Dirasati'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 1998), 103; Metin Özdemir, "İbn Rüşd'ün Kelâmcılara Dair Metodik Eleştirisi", *Kelâm Araştırmaları Dergisi (KADER)*, 6/2 (Temmuz 2008), 69-70-71.

³⁹ Ömer Türker, "Eş'arî Kelâmının Kırılma Noktası: Cüveynî'nin Yöntem Eleştirileri", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 19 (2008), 7-8.

⁴⁰ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Münkız Mine'd-Dalâl*, çev. Abdurrezzak Tek (Bursa: Bursa Akademi [Emin Yayınları], 2015), 11-12.

⁴¹ Veysel Kaya, "Fahruddin Râzî'nin Sünnî Eş'arî Kelâmına Yöneltilmiş Eleştiriler", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 5/3 (2005), 249-250.

metot açısından farklı yönlerde eleştirileri bulunmaktadır. Ancak bunların burada işlenmesi bu çalışmanın sınırlarını aşacağından bu kadarıyla iktifa edilmektedir.

2.1.4. Kelâmın Gönül Boyutunu İhmal Ettiği Eleştirisi

Bu eleştiri daha çok Sufiler tarafından kelâm ilmine yöneltilmiştir. İnanç konularını aklın ve naklin verileriyle ispat etmeye çalışan kelâm ilmi, insanın duygusal yapısını yani gönül boyutunu dikkate almaması yönüyle eleştirilmiştir. Bu yöndeki eleştirilere göre imanın nazarî ve amelî yönü ön plâna çıkarılmış ancak imanın kalple bağlantısı ve duygusal tarafı ihmal edilmiştir.⁴² Kelâm ilminin metoduna dair bu yönden eleştiriler genel olarak tasavvufçular tarafından yapılsa da filozofların ve batılı teologların da bu yönde eleştirileri bulunmaktadır.⁴³

2.2. Muhteva ve Araştırma Problemleri Yönünden Eleştiriler

Kelâm ilmine yöneltilen eleştirilerden bir diğeri ise onun muhtevasına yönelik eleştirilerdir. Öncelikle bu ilim dalının muhtevası İslâm düşünce tarihinin gelişmesine bağlı olarak gelişim ve değişiklik göstermiştir. Bu bağlamda kelâm ilminin muhtevasını mütekaddimîn dönemi kelâmcıları “Allah’ın zâtı, sıfatları ve fiilleri” olarak görmüştür. Daha sonra felsefenin İslâm dünyasında yayılması ve Gazzâlî ile birlikte bu ilim dalının muhtevası “mevcud (varlık)” olmuştur. Gazzâlî sonrası müteahhirîn döneminde ise bu muhteva dini esaslara uzaktan veya yakından ilişkisi bulunması şartıyla varlığın ötesinde bilinen her şeyi kapsamış ve “ma’lûm” olarak ifade edilmiştir.⁴⁴

Bu bağlamda içerik ve konuları yönünden eleştiriler daha çok kelâmın Hz. Peygamber ve sahabilerinin tartışmadığı bir takım meselelerin kelâmcılar tarafından tartışılması ve kelâmın bunları araştırma problemleri olarak kabul etmesidir. Buna kader, Kur’an’ın yaratılmışlığı, ilahi sıfatlar vb. konular örnek verilebilir. Bu da daha çok selef âlimleri ile Selefiler tarafından ileri sürülen eleştirilerdir.

Selefiler, inanç konularında sonradan tartışma konusu olarak ortaya çıkan meseleleri genel olarak bid’at olarak görmüş, bu konuları tartışanlara

⁴² Ramazan Biçer, “Kelâm Metodolojisine Getirilen Bir Eleştirinin Analizi: Kelâmi Düşüncede Gönül Boyutu Eksikliği”, *EKEV Akademi Dergisi* 8/19 (2004), 61.

⁴³ Biçer, “Kelâm Metodolojisine Getirilen Bir Eleştirinin Analizi: Kelâmi Düşüncede Gönül Boyutu Eksikliği”, 57.

⁴⁴ A. Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 372-373.

ehlü'l-hevâ adını vermişlerdir. Selefilerin ehlü'l-hevâ olarak gördüğü kişi ve gruplar, aynı zamanda Ehl-i Sünnetin merkezi görüşünden ayrılanlar şeklinde ifade edilmiştir. Selefilerin inanç konularında bid'ata yol açtığındüşündüğü, bu sebeple de uyarıp reddettiği grupların başında kelâmcılar gelmektedir. Onların kelâm ilmine dâhil ettiği mezhepler başlangıçta Mu'tezile, Cehmiyye ve Rafiziler iken zamanla Küllâbiyye ve onun devamı niteliğinde olan Ehl-i sünnet kelâm ekolleri de bu mezhepler arasına girmiştir.⁴⁵

İbn Batta (ö. 387/997), Mu'tezile ile başlayan kelâm mensuplarının sadece Kur'an ile yetinip sünnete başvurmamalarına karşı çıkmış, bu durumun İslâm'ı belirsiz ve teorik bir sistem haline getireceğini ifade etmiştir. Bununla beraber o, kelâmcıların felsefî meseleleri dinî esaslar haline getirdiklerini ve bu konularda ayrılığa düştüklerini, bu durumlarıyla da dinde problem çıkardıklarını belirtmiştir. Aynı şekilde Celaleddin es-Suyûtî (ö. 911/1505) de kelâmcıların, Kur'an ve sünnette yer almayan konuları tartıştıklarını ve böylece bid'at çıkartıp itikada zarar verdiklerini belirtmektedir.⁴⁶

Selefiyye, kelâm ilminde tartışılan konuların dinden olmadığını, aksine Hz. Peygamber'in emrettiği ve teşvik ettiği meselelerin dinden olduğunu belirterek bu ilim dalınının dinden olmayan konuları ele aldığını söyleyerek eleştiriye tabi tutmuştur. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in kader hakkında konuşmaktan menetmesine rağmen kelâmcıların bu meseleyi tartışmasını örnek göstermiştir.⁴⁷

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-36), kelâm ilmine dair eleştirilere *İstihšanü'l-Havz fî-İlmi'l-Kelâm* adlı risalesinde değinmektedir. Bu eserde öncelikle kelâma yönelik eleştiriler -daha ziyade muhtevasına yönelik- daha sonra da müellifin bu eleştirilere cevapları yer almaktadır. Bu açıdan eserin eleştiriler kısmında, Hz. Peygamber'in dini konularda yeterli miktarda açıklama yaptığını ve ihtiyaç duyulan her şeyi söyledikten sonra vefat ettiği belirtilerek kelâm ilminin işlediği konuların bid'at olduğu söylenmektedir. Hz. Peygamber dinî konularda Müslümanları Allah'a yakınlaştıracak ve O'nun azabından uzaklaştıracak her meselede kendinden sonra hiç kimseye söyleyecek söz bırakmamıştır. Bu sebeple dinî konularda yeni meseleler açmak bid'at, bunları araştırmak ise dalâlettir. Eş'arî, bu eleştirilere yanıt

⁴⁵ Abdurrahman b. Salih el-Mahmud, *Mevkıfû İbn Teymiyye mine'l-Eş'arî* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1995), 1/469-471.

⁴⁶ Özervarlı, "Zemmü'l-Kelâm", 44/240-242.

⁴⁷ Bulut, "Selefilik Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği", 293.

olarak Hz. Peygamber'in bu meselelerde konuşan herkesi bid'atçı ve sapkın olarak değerlendirmediyini belirtmektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber böylesi kişilerin sapkın olarak nitelenmesini de emretmemiştir. Nasıl ki kelâm ilmini Hz. Peygamber'in söylemediği şey üzerinden eleştiriyorlarsa bu duruma kendileri de düşmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in dalâletle itham etmediği bir kişiyi dalâletle suçlamanız ve bunları söylemeniz sizin bakış açınıza göre bid'atçı ve sapkın olmanızı gerektirir.⁴⁸

3. Seyyid Kutub'un Kelâma Yaklaşımı ve Eleştirisi

3.1. Seyyid Kutub'a Göre Kelâm İlimi

Kelâmın ne olduğuna dair Seyyid Kutub'un yaklaşımı ile kelâmın ortaya çıkış sebeplerine dair görüşleri onun kelâma bakışı açısından önem teşkil etmektedir.

Seyyid Kutub, kelim ilminin ortaya çıkmasını birtakım tarihi sebeplere bağlamaktadır. Ona göre, İslâm devletinin alanının genişlemesi sonucu cihadın durması ve insanların rahat ve maddiyata yönelmesi bu ilmin ortaya çıkmasında etkilidir. Aynı zamanda belirli siyasi sorunlar, fikri açıdan görüş farklılıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu farklı fikirlere sahip olanlar zamanla Kur'an ve sünnetten kendilerine te'vil yoluyla dayanak bulmaya çalışmışlardır. Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasındaki anlaşmazlık sonucunda ortaya çıkan Şia mezhebi, daha sonra bazıları mutedil, bazıları da aşırı Şiiler olmak üzere farklı farklı mezheplerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yine bu konuda Hariciler de kendine özgü görüş ve düşünceler, günahlar, tekfir ve benzeri konulardaki yaklaşımlarıyla sivrilerek ortaya çıkmıştır. Bu olaylardan daha sonraları ise Abbasi halifelerinin, Yunan felsefesine dair eserlerin tercüme edilmesini sağlaması yine bu ilmin ortaya çıkmasının sebeplerindedir. Müslüman âlimlerden bir grup, çeşitli inançlarla karşılıklı etkileşimin etkilerine karşı durmanın zorunlu olduğunu, olası sapmaya karşı birtakım reddiyelerle, açıklamalarla ve tartışmalarla karşılık vermenin kaçınılmaz olduğunu düşünmüştür. Söz konusu bu açıklama ve tartışmalar genel olarak, Yüce Allah'ın zatı ve sıfatları, insanın iman ve amelinin karşılığı, kaza ve kader, masiyet ve tövbe gibi konular üzerine kurulmuştur. Bu tartışmalar sonucunda ise Hâricilik, Şia, Mürcie, Kaderiyye, Cebriyye, Sünniyye ve Mu'tezile gibi birtakım isimler altında değişik fırkalar ortaya çıkmıştır.⁴⁹

⁴⁸ Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, *İstihsanü'l-Havz fi-İlmi'l-Kelâm* (Beyrut: y.y.,1952), 88.

⁴⁹ Muhammed Berekât, *Seyyid Kutub İslâmî Çalışma Metodu*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Risale Yayınları, 2018), 168-169.

Seyyid Kutub'a göre bu İslâm âlimleri, İslâm'ı sapık fikirlere karşı korumak ve böylesi fikirleri yok edebilmek gayesiyle Allah'ın zatına ve sıfatlarına dair birtakım izah yöntemleri, akıl yürütme ve cedel biçimleri geliştirilmesine kanaat getirmişlerdir. Kaza-kader, amel, mükâfat-ceza, günah-tövbe gibi birçok konunun yeni baştan ele alınmasına ve değerlendirmeye tabi tutulup açıklamalar getirilmesine karar vermişlerdir. Böylece onlar, metafizik konularla uğraşan ve Aristo mantığına dayanan bir bilim dalı ortaya çıkarıp bu ilim dalına da kelâm adını vermişlerdir. İslâm düşüncesi böylelikle beşerin tüm mevcudiyetine hitap eden, arzu ve ihtiyaçlarına cevap veren genel olarak bağımsız bir hâl almak yerine zihnî ve mantikî kuralların dar kalıpları içerisinde sıkıştırılmıştır. İslâm düşüncesinin bu durumdan kurtarılması ancak kelâm ilminin tüm konularının, tarih boyunca İslâm mezheplerinin aralarında çıkan ihtilaflar ve tartışmalar bir yana bırakılıp İslâm düşüncesinin ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'e dönülmesiyle gerçekleşebilir.⁵⁰ Seyyid Kutub'un Kur'an-ı Kerim'e dönüş yapma düşüncesi, Selefiyye'nin kelâm eleştirilerinde özellikle vurgulanan bir husustur. Bu sebeple Kutub'un kelâma bakışı ve eleştirisi birçok açıdan Selefiyye'den beslenmektedir.

5.2. Seyyid Kutub'un Kelâm Eleştirisi

Seyyid Kutub, kelâm ilmini özellikle metodu yönüyle eleştiriye tabi tutmaktadır. Kutub'a göre kelâm ilmi, gerçek İslâmî metoda ve Kur'an metoduna son derece uzaktır. Ona göre kelâm ilminin metodu Kur'an'ın metodundan ziyade Aristo mantığının teolojik tartışmalarının ve felsefenin soyut kavramlarının etkisinde kalmıştır.⁵¹

Kutub, inanç ile ilgili meselelerde doğrudan Kur'an-ı Kerim'e dönüş yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim'in akideyi sunma metodunun diğer yöntemlere benzemediğini söylemiş, bu konularda özellikle kelâmcılardan farklı bir yol izlediğini açıklamıştır.⁵²

Seyyid Kutub, bazı İslâm âlimlerinin, İslâm inancına dair meseleleri felsefî bir forma dökerek ele aldıklarını ifade eder ve onları şu şekilde eleştirir:

“Müslüman düşünürler arasında Grek felsefesine, özellikle de Aristo veya onların adlandırdıkları şekilde Muallim-i Evvel

⁵⁰ Seyyid Kutub, *İslâm Düşüncesi I*, çev. H. Fehmi Ulus (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018), 15-16-17.

⁵¹ Seyyid Kutub, *İslâm Düşüncesi I*, 118.

⁵² Berekât, *Seyyid Kutub İslâmî Çalışma Metodu*, 167.

felsefesinin açıklamalarına bağlı bir kesim ortaya çıktı. Bunlar aynı zamanda Lâhûtî metafizik bahislerine de bağlanmış idiler. İslâm düşüncesinin olgunlaşması ve kemale ermesi veya en muazzam şeklini almasının ancak bu kılığı yani felsefe kılığını giymesi ve bu konuda eserler vermesi ile mümkün olabileceğini sandılar. Grek felsefesi gibi bir İslâm felsefesi ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu bakımdan da Aristo mantığı üzerinde kurulu ve lâhûtî araştırma şekillerine uygun kelâm ilmini ortaya çıkarmaya çalıştılar. İslâmî düşünüşü, bağımsız ve kendi yapısına uygun insan yapısının tümünü bütün esas ve güçleriyle ele alıp, ona seslenen külli tabiatına uygun bir şekilde ele almak ve yalnızca insan düşüncesine zihnî mantık formunda dökülmüş soğuk bir seslenişle seslenmeyen, bağımsız ve kendine has forma dökülecek yerde; bunlar İslâmî düşünüşü dökmek üzere iğreti bir felsefe formu aldıkları gibi, bizzat felsefî birtakım düşünüşleri de iğreti olarak aldılar ve bunlarla İslâmî düşünüşün arasında uyum sağlamaya çalıştılar. Terimlere gelince, bunların tümü neredeyse ödünç alınmış gibidir.”⁵³

Seyyid Kutub, kelâm ilminin ortaya çıkma sebepleri arasında Yunan felsefesine dair eserlerin tercüme edilmesini de zikretmektedir.⁵⁴ Bununla beraber Kutub’a göre İslâm’ın genel düşüncesi mantığa ve felsefî nazariyeye bağlı değildir. Kutub için İslâm’ın genel düşünce yapısı felsefenin aklı nazariyesinden farklı olup her konuyu da zihnî mantığa bırakmamaktadır. Ona göre İslâm’ın umumi görüşünün Yunan medeniyetinden bugüne kadar bütün batı felsefelerindeki genel fikirlerin tabiatından ayrı, bunlarla hiçbir alâka ve benzeri olmayan bir yapısı vardır.⁵⁵ Onun kelâm ilmine dair bu yaklaşımı bu ilim dalının Kur’an ve sünnette yer almayan konuları işlemesine yönelik eleştirilerle benzerlik arz etmektedir. Ayrıca Kutub’un bu yaklaşımı, kelâm ilminin felsefî yöntemi benimsediğine dair Selefilerin yaptığı eleştirileri de anımsatmaktadır.

Kutub’a göre İslâm inancı, kendine özgü bir üslûba sahiptir, bu üslûbun dışına çıkmak onun ilhamını ortadan kaldırır:

“Mutlak olarak akide ve özel olarak da İslâm akidesi, özel üslûbu ile insanın bütün varlığına seslenir. Bu üslûbun ayırıcı özelliği canlılıktır, etkileyici olmaktır, doğrudan temasa geçmektir ve ilham

⁵³ Berekât, *Seyyid Kutub İslâmî Çalışma Metodu*, 169-170.

⁵⁴ Berekât, *Seyyid Kutub İslâmî Çalışma Metodu*, 168.

⁵⁵ Seyyid Kutub, *İslâm’da Sosyal Adalet*, çev. Yaşar Tunagür - M. Adnan Mansur (İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi, 1968), 279-280.

verektir. Tümüyle ifadelerde müşahhaslaşamayan büyük gerçeklerin ilhamıdır bu. Ancak ifadeler onu hissettirir. Bu üslûbun ayırıcı başka bir özelliği, bütün yanlarıyla, kabiliyetleriyle ve bilgi edinme yönleriyle birlikte olmak üzere, insan yapısının tümüne seslenmesidir. İnsan yapısındaki düşünceye, sadece düşünceye seslenmekle yetinmez. Felsefenin ise ayrı bir üslûbu vardır. Çünkü felsefe, hakikati ifadenin içerisinde hapsedmeye çalışır. Onun el atmış olduğu hakikatlerin mahiyetinin ifadelere hapsedilmesinin imkânsız olması bir tarafa, bu gerçeklerin temel bazı yönleri, tabiatları gereği insan düşüncesinin faaliyet gösterdiği alandan çok daha büyüktür. Gerçek şu ki felsefe, inanç meselelerini ele almak istediği her seferinde kaçınılmaz olarak kompleksliğe, karışıklığa ve kuruluğa ulaşır. O halde akidenin, akide üslûbu ile sunulması kaçınılmazdır. Çünkü akideyi felsefe üslûbu ile sunmaya kalkışmak onu öldürür, onun nurunu ve ilhamını söndürür.”⁵⁶

Seyyid Kutub'un kebir diğer eleştirisi de kelâmın muhtevasına yöneliktir. Onun bu eleştirisi de Selefiyye'nin, kelâmcıları Kur'an ve sünnette yer almayan konuları tartışmaları, bununla da bid'at çıkartıp itikada zarar verdikleri yönündeki eleştirileriyle benzerlik göstermektedir. Kutub'a göre sahabe nesli Kur'an-ı Kerim'den beslendiği için tarihte eşsiz bir nesil olma özelliğine kavuşmuştur. Ancak onlardan sonraki dönemde gelen nesillerde başka kaynaklar da işin içine girmiştir. Ona göre Grek felsefe ve mantığının, Pers mitoloji ve fikirlerinin, Yahudi el yazmalarının, Hıristiyan teolojisinin ve diğer din ve medeniyet kaynaklarının kullanılmasıyla ilk dönem neslinde bulunan saflık bozulmuştur. Kutub, bu kaynakların İslâmî ilimlerden kelâm ilmine de karıştığını belirterek bu ilim dalını eleştirmiştir.⁵⁷

Seyyid Kutub, kaza ve kader, cebir ve ihtiyar, kulun kesbi ve iradesi gibi konuları tartışma konusu haline getirenleri eleştirerek, bu konularda kendi akıllarının gösterdiği doğrultuda ilerlediklerini ve hurafeler karıştırdıklarını söylemektedir. O, böyle yapanların aynı zamanda, her şeyin Allah'ın takdiriyle olabileceğini ve insanın herhangi bir yönelişinin Allah'ın yaratmış olduğu fitrat sınırında gerçekleştiğini inkâr ettiklerini düşünmektedir. Ona göre bu durum Allah'ın belirlediği neticenin gerçekleşmesini kabul etmeyip sonuç itibarıyla de bu hükümleri açıkça ifade eden Kur'an'dan kaçınmaktır. Kur'an'ın kat'i ifadelerinin gerisindeki

⁵⁶ Berekât, *Seyyid Kutub İslâmî Çalışma Metodu*, 171-172.

⁵⁷ Seyyid Kutub, *Yoldaki İşaretler*, çev. Murat Hazine (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018), 17-18; Fatma Pınar, *Seyyid Kutub'un İtikadî Görüşleri* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 18.

tartışmalar ise, gereksiz ve boş bir münakaşadan başka bir şey değildir.⁵⁸ İnanç konularında aklın insanın kendi isteği doğrultusunda keyfilikten uzak olduğunu düşünen Kutub'a göre: "Allah, insan aklını birtakım işaretler aracılığıyla keyfilikten, sübjektif davranışlardan, şaşkınlıktan, basitlik ve çöküntüden koruyarak, sapmasını önleyecek, ona istikamet verecek düzeni ihdas etmiş, dalâlete düşmemesi için yol göstermiş ve insan aklının hem özgürlüğünü hem de hedefini temin etmiştir."⁵⁹

Netice itibariyle Seyyid Kutub'un kelâm eleştirisi bu ilim dalının metot ve muhtevasına yönelik olsa da yukarıda da görüldüğü üzere bilhassa kelâm ilmine yönelik yöntemsel bir eleştiri olarak ön plâna çıkmaktadır. Kutub, İslâm inancının kendine has bir üslûbu olduğunu düşünmekte, onun felsefî kalıplara dâhil edilmesini kat'i bir şekilde reddetmektedir. Aynı zamanda Kutub, kelâmcıların metodunun ikna metodu olmayıp cedel metodu olduğunu söylemiş ve bunun Müslümanlara herhangi bir fayda sağlamadığını düşünmüştür. Kutub, bu eleştirisiyle de filozofların ve kelâmcıların kelâm ilminin metoduna yönelik eleştirilerine yaklaşmaktadır. Dolayısıyla onun eleştirilerinin hem Selefîyye'nin hem de kelâmcı ve filozofların eleştirilerinden beslendiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

İslâm düşüncesinde tarihsel süreç içerisinde kelâm ilmine yönelik farklı açılardan ve farklı kesimlerden eleştiriler yöneltilmiştir. Kelâm ilmi, İslâm inancına dair meselelerde genel itibariyle nakli merkeze alarak akli deliller kullanmıştır. Bununla beraber kelâm ilmi inanca dair konularda süreç içerisinde farklı metotlar da kullanmıştır. Aynı zamanda bu ilim dalı farklı medeniyetlerle etkileşim sonucunda muhtevasını da genişletmiştir. Bütün bu süreç içerisinde kelâm ilminin kullandığı yöntem kimi zaman yetersiz bulunmuş kimi zaman da felsefenin metodunu kullanması yönüyle eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu ilim dalının muhtevasına yönelik eleştiriler de Kur'an ve sünnette olmayan konuları işleyerek bid'at çıkarması yönünde öne çıkmaktadır.

Seyyid Kutub'un kelâm ilmine yaklaşımı ise onun genel olarak düşünce yapısının bir sonucudur. Seyyid Kutub, mücadeleci ve aksiyoner bir kişiliğe sahip olması sebebiyle kelâm ilmini de bu çerçevede ele almıştır.

⁵⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, çev. İ. Hakkı Şengüler - Bekir Karlığa - M. Emin Saraç (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1984), 5/149.

⁵⁹ Seyyid Kutub, "İstikbâl Bu Dinindir", çev. Ali Arslan, *İslâm'ın Dünya Görüşü* (İstanbul: Arslan Yayınları, 1993), 348.

Nitekim Seyyid Kutub'un böyle bir kişiliğe sahip olması, onun inanç konularını teorik boyuttan ziyade pratik açıdan ele almasını sağlamıştır.

Seyyid Kutub, kelâm ilminin yöntemini bütünüyle reddetmemekle beraber kelâm ilmini metot ve muhteva açısından eleştiriye tabi tutmuştur. Kelâm ilmine dair eleştirileri ise metot ve muhtevasına yönelik olsa da temel itibarıyla bu ilim dalının yöntemine dair tenkitlerdir. Kutub, İslâm akidesini ilgilendiren konuları felsefi yöntemlerle incelemenin son derece hatalı olduğunu ve bunun bir fayda sağlamayacağını ifade etmektedir. Ona göre inanç konuları Kur'an-ı Kerim'in kendine has yöntemi ile izah edilmelidir. Kur'an'ın bu konulara dair kesin ifadelerinin dışındaki tartışmaları ise boş ve gereksiz bulmaktadır. Kutub'un kelâm ilmine yönelik bu yaklaşımı, daha çok orta selefi bir yapıya sahiptir ki bu İhvân-ı Müslimîn mensuplarının itikadi alandaki temel görüşlerine yansımıştır.

Kelâm ilminde akli kullanmak, bilgi edinme yollarının başında gelmektedir. Ancak kelâmcıların bu akli kullanma yöntemleri, nas merkezli olduğu için, filozoflarınkinden farklıdır. Böyle bir akli kullanmak da Kur'an buyruklarında çok sayıdaki ayetle önerilmektedir. Seyyid Kutub'un eleştirilerinin en önemli hedefi kelâmın memzuc döneminde felsefeye iyice yakınlaşmasıdır. Kelâm'ın bu dönemde felsefeye yakınlaşması ve felsefenin bazı kavram ve yöntemlerini kullanması kelâmcıların temel iddialarından vazgeçtikleri anlamına gelmemektedir. Bunun kelâm için eleştirilecek bir husus mu olduğu yoksa gerçekte kelâmın yeni bir evrede gelişerek ilerlediği anlamına mı geldiği ayrı bir araştırmanın konusudur.

Kelâm ilminin temel ilkeleri belirgin ve aynı olmakla birlikte, zaman, zemin, muhatap ve kitleye göre metodu değişebilmektedir. Bu nedenle çağların ihtiyaçlarına göre kelâmcılar, insanların dini aydınlanma gereksinimlerini karşılamaya çalışmışlardır. Öte yandan da İslâm'a yönelik saldırılara da cevap vermişlerdir. Bu haliyle kelâm ilmi, statik bir disiplin olmaktan uzak kalıp dinamik yapısını sürekli olarak korumuştur.

KAYNAKÇA

- Akkuş, Süleyman. "İbn Haldûn'un Kelâm İlmine Yaklaşımı ve Yönelttiği Eleştiriler", *Usûl İslam Araştırmaları* 8/8 (Aralık 2007), 109-138.
- Aksakal, Cihangir B. "Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler". *Akademik Hassasiyetler Dergisi* 2/3 (Mayıs 2015), 65-81.
- Altun, Fatmanur. *Seyyid Kutub*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 6. Basım, 2015.
- Berekât, Muhammed. *Seyyid Kutub İslâmî Çalışma Metodu*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Risale Yayınları, 2018.
- Biçer, Ramazan. "Kelâm Metodolojisine Getirilen Bir Eleştirinin Analizi: Kelami Düşüncede Gönül Boyutu Eksikliği". *EKEV Akademi Dergisi* 8/19 (2004), 57-76.
- Bulut, Zübeyir. "Selefliğin Kelâm İlmi'ne Getirdiği Eleştiriler: İbn Teymiyye Örneği", *Tarih ve Günümüzde Seleflik Sempozyumu*, ed. Ahmet Kavas. 283-340. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Büyükkara, M. Ali. *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 6. Basım, 2017.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasan. *İstihsanü'l-Havz fî-İlmi'l-Kelâm* Beyrut: y.y., 1952.
- Erdinç, Ziya. "İlk Dönem Akaid Eserlerinin Temel Nitelikleri: El-Fıkhu'l-ekber ile el-Akidetu't-Tahaviyye Örneği". *Kelâm Araştırmaları* 10/2 (2012), 295-310.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *el-Münkız Mine'd-Dalâl*, çev. Abdurrezzak Tek Bursa: Bursa Akademi (Emin Yayınları), 2. Basım, 2015.
- Gölcük, Şerafettin. "Bâkılânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/531-535. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Görgün, Hilal. "Seyyid Kutub". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/ 64-68. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Herevî, Abdullah el-. *Zemmü'l-keîâm ve ehlih*. thk. Ebu Cabir Abdullah b. Muhammed el-Ensârî. 5 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ğurebâ'i'l-Eseriyye, 1998.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddime*. çev. Süleyman Uludağ. 2 Cilt. İstanbul: Dergâh Yayınları, 10. Basım, 2014.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *El-Keşf an Menahici'l-Edille fî Akaidi'l-Mille*. haz. Muhammed Abid el-Câbirî. Beyrut: Merkezu Dirasati'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 1998.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Halîm. *Mecmû'u'l-Fetâvâ*. 37 Cilt. Medine: Suûdî Arabistan İslâmî İşler Bakanlığı Yayınları, 2004.
- Kaya, Veysel. "Fahruddin Râzî'nin Sünnî Eş'arî Kelâmına Yönelttiği Eleştiriler". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 5/3 (2005), 247-257.
- Kılavuz, A. Saim. *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 26. Basım, 2016.
- Kurt, Fatih. "Dini İstismar Eden Örgütlerin Şiddet ve Terör Konusundaki Teolojik Gerekçeleri", *Usûl Dergisi* 31 (2019), 77-98.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'an*. çev. M. Emin Saraç - İ. Hakkı Güler - Bekir Karlığa. 16 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1984.
- Kutub, Seyyid. *İslâm Düşüncesi I*. Çev. H. Fehmi Ulus. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018.

- Kutub, Seyyid. *İslâm'da Sosyal Adalet*. çev. Yaşar Tunagür - M. Adnan Mansur. İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi, 3. Basım, 1968.
- Kutub, Seyyid. "İstikbâl Bu Dinindir". çev. Ali Arslan. *İslâm'ın Dünya Görüşü (Derleme)*. 277-357. İstanbul: Arslan Yayınları, 4. Basım, 1993.
- Kutub, Seyyid. *Yoldaki İşaretler*. çev. Murat Hazine. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 5. Basım, 2018.
- Mahmud, Abdurrahman b. Salih el-. *Mevkifü İbn Teymiyye mine'l-Eş'arî*. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1995.
- Özbadem, Ferhat. *Seyyid Kutub*. İstanbul: Sude Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Özdemir, Metin. "İbn Rüşd'ün Kelâmcılara Dair Metodik Eleştirisi". *Kelam Araştırmaları Dergisi (KADEP)* 6/2 (Temmuz 2008), 69-92.
- Özervarlı, M. Sait. "Zemmü'l-Kelâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/240-242. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Pınar, Fatma. *Seyyid Kutub'un İtikadî Görüşleri*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Sarmış, İbrahim. *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- Türker, Ömer. "Eş'arî Kelâmının Kırılma Noktası: Cüveynî'nin Yöntem Eleştirileri". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 19 (2008), 1-23.
- Yılmaz, H. Kâmil. *Seyyid Kutub Hayatı Fikirleri Eserleri*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1980.